

2025, 9 (4), 1569-1587 | Araştırma Makalesi

Zünnûn el-Mısırî'nin Şiirlerinde Bedî' İlmine Dair Edebî Sanatlar

Hamit Salihoğlu ¹

Ali suntay ²

Öz

Bu araştırmada Zünnûn el-Mısırî'nin şiirlerinde geçen bedî' ilmine dair edebî sanatlar incelemektedir. Zünnûn el-Mısırî, zühd ve tasavvufu ilgili düşüncelerini geniş bir coğrafyaya ulaştırmak için Arapçanın edebî sanat gücünü ustalıkla kullanmıştır. Özellikle de Allah sevgisi, marifet, tevhit ve zühd gibi tasavvufun temel kavramlarını estetik bir şekilde ve edebi bir üslupla ifade etmiştir. Çalışmada onun şiirlerinde geçen edebî ve tasavvufî mirası incelerken Arapçanın edebi yönden olan zenginliği ortaya çıkacak ve bedî' ilmine dair edebî sanatların düşüncelerin aktarımındaki etkinliği de anlaşılabacaktır. Araştırmada Zünnûn el-Mısırî'nin hayatı, zühd ve tasavvufî yönü ele alınmıştır. Onun şiirlerinde geçen bedî' ilmine dair edebî sanatlardan, anlamı güzelleştiren tıbâk, metne estetik bir ahenk kazandıran, ses düzeniyle dinleyiciyi etkileyen seci', divan ve halk edebiyatında geniş bir ilgi gören cinâs, kelâm ilmine dair meselelerin anlaşılmasını sağlayan el-mezhebu'l-kelâmî sanatları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Edebiyatı, Bedî' İlmi, Şiir, Edebi Sanatlar, Zünnûn el-Mısırî.

Salihoğlu, Hamit - Suntay, Ali. "Zünnûn el-Mısırî'nin Şiirlerinde Bedî' İlmine Dair Edebî Sanatlar". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 9/4 (Aralık2025), 1569-1587. <https://doi.org/10.32711/tiad.1762825>

Geliş Tarihi	11.08.2025
Kabul Tarihi	04.11.2025
Yayın Tarihi	31.12.2025
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

1 Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Mardin, Türkiye, hamityurter@artuklu.edu.tr, ORCID 0000-0003-3554-3251

2 Phd, Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Mardin, Türkiye, ali.suntay63@gmail.com, ORCID 0000-0003-1997-9805

The Literary Arts Related to the Science of Badî' in the Poems of Dhun-Nûn al-Misrî

Hamit Salihoğlu¹

Ali Suntay²

Abstract

The study examines the literary arts related to the science of badî' found in the poems of Dhū'n-Nûn al-Miṣrî. Dhū'n-Nûn al-Miṣrî skillfully employed the literary artistry of the Arabic language to convey his thoughts on asceticism (zuhd) and Sufism to a wide geographical area. In particular, he expressed the fundamental concepts of Sufism, such as love of God, gnosis, monotheism, and asceticism, in an aesthetic manner and with a literary style. While analyzing the literary and Sufi heritage reflected in his poems, the richness of Arabic from a literary perspective will be revealed, and the effectiveness of the literary arts of badî' in conveying ideas will also be understood. The study addresses the life of Dhū'n-Nûn al-Miṣrî and his ascetic and Sufi aspects. Among the literary arts of badî' found in his poems are: ṭibāq, which beautifies meaning; saǵ', which grants the text an aesthetic harmony and impresses the listener through sound arrangement; jinās, widely appreciated in both classical and folk literature; and al-madhhab al-kalāmî arts, which facilitate understanding issues related to theology.

Keywords: Arabic Language and Literature, Science of Badî', Poetry, Literary Arts, Dhū'n-Nûn al-Miṣrî.

Salihoğlu, Hamit - Suntay, Ali. "The Literary Arts Related to the Science of Badî' in the Poems of Dhun-Nûn al-Misrî". *Türkiye Journal of Theological Studies* 9/4 (Aralık2025), 1569-1587. <https://doi.org/10.32711/tiad.1762825>

Date of Submission	11.08.2025
Date of Acceptance	04.11.2025
Date of Publication	31.12.2025
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

1 Assoc. Prof. Dr., Mardin Artuklu University, Faculty of Theology, Fundamental of Islamic Sciences, Mardin, Türkiye, hamityurter@artuklu.edu.tr, ORCID 0000-0003-3554-3251

2 Phd, Mardin Artuklu University, Institute of Graduate Education, Fundamental of Islamic Sciences, Mardin, Türkiye, ali.suntay63@gmail.com, ORCID 0000-0003-1997-9805

Giriş

Arap dili, edebî sanatlar bakımından zengin bir dildir. Arap dili, sahip olduğu bu özelliğinden dolayı tarih boyunca fikir ve düşüncelerin etkili bir şekilde ifade edilip yayılmasında önemli bir araç olmuştur. Birçok alanda olduğu gibi tasavvuf alanında da bu dilin edebi yönünden istifade edilmiştir. Nitekim mutasavvıflar, Arapçanın edebî gücünü kullanarak hem kendi öğretilerini derinleştirmiş hem de bu öğretileri geniş bir coğrafyaya ulaştırmayı başarmışlardır. Bu bağlamda Zünnûn el-Mısırî (ö. 245/859) de tasavvufî düşüncelerini ifade etmek ve bu düşünceleri kalıcı hale getirmek için Arap dilinin edebi sanatlarını ustalıkla kullanan erken dönem mutasavvıflardan biridir. Arap dilini ve özellikle şiir sanatını ustalıkla kullanarak, öğretisini geniş bir coğrafyaya yaymayı başarmış ve sonraki nesiller üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Onun şiirleri, hem estetik hem de anlam derinliği bakımından dikkat çekici olup tasavvufî temalarını sanat yoluyla geniş bir dinleyici ve okuyucu kitlesine ulaştırmayı amaçlamıştır. Şiirlerinin edebî sanatlar yönünden incelenmesi, tasavvufî ile ilgili düşüncesinin edebiyat yoluyla aktarımına dair önemli bir pencere açmaktadır. Bu çalışmada Zünnûn el-Mısırî'nin şiirleri, tarih eserleri ile tasavvufun biyografi kaynaklarından tespit edilip içerdikleri edebî sanatlar yönünden incelenmiştir. Çalışmada şiirlerinde geçen edebi sanatların sözlük anlamları belirtilmiş, ardından da terim açısından olan tanımları yapılmıştır. Şiirlerinde verilen somut örnekler üzerinden edebi sanatların, hem estetik yönleri hem de anlamsal olan etkileri belirtilmiştir. Bu çalışmada Zünnûn el-Mısırî'nin şiirlerinde geçen edebi sanatların, şiirlerine kattığı estetik ve sanatsal yönlerine dikkat çekmek amaçlanmıştır. Bu çalışmanın, şiirlerde geçen bed'î ilmine ait edebi sanatların tespit edilip incelenmesi ve sanatsal yönünden analiz etmesi hususunda, Arap dili edebiyatı ve belagatı alanına katkı sağlayacağı gibi buna benzer çalışmalara da fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Zünnûn el-Mısırî'nin Hayatı

Zünnûn el-Mısırî'nin tam adı, Ebû'l-Feyz Sevbân b. İbrâhîm el-Mısırî el-İhmîmîdir. Erken dönem mutasavvıfların önemli şahsiyetlerinden biri olan Zünnûn, 155/772 yılında Mısır'ın İhmîm (Ahmîm) şehrinde dünyaya gelmiştir.⁵ Onun Nûbe asıllı olduğu da rivâyetlerde geçmektedir. Künyesi Ebû'l-Feyz'dır. Onun, balık sahibi anlamına gelen Zünnûn'dır. Zünnûn, Mısırlı olması nedeniyle el-Mısırî lakabıyla da anılmaktadır.⁶

Zünnûn el-Mısırî, Mâlik b. Enes, (ö. 179/795) Süfyân b. Uyeyne, (ö. 198/814) Leys b. Sa'd (ö. 175/791) ve Fudayl b. İyâz (ö. 187/803) gibi dönemin önde gelen âlim ve mutasavvıflarından hadis nakletmiştir.⁷ Tasavvuf alanında ise özellikle Kayrevanlı Şakırân (Şukrân) b. Âlî b. Âbîd (ö. 186/802) ve el-Belhî'nin hanımı Fâtma en-Nişâbü'rî'den (ö. 223/838) etkilenmiştir. Suriye, Mekke ve Yemen'e seyahatleri sırasında tasavvufî ile ilgili

⁵ Ebû'l-Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Ali b. Ahmed el-Mısırî İbnü'l-Mulakkın, *Tabâkâtü'l-evliyâ*, ed. Nûruddîn eş-şerîbe (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1994), 218; Muhammed. Ebû Abdillâh Şemsuddîn b. Ahmed b. Osman b. Kâyâmâ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîri vel-a'lâm*, ed. Beşâr Avvâd (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2003), 18/265; Mahmûd Şellâl Hüseyin el-Kaysî, *Şi'ru Zinnûn el-Misrî*, ed. İmân Kemâl Mustafa el-Mehdâvî (Irak: Câmîatu'l-İslâmiyye Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, t.y.), 16; İmân Kemâl Mustafa el-Mehdâvî, "es-Süretü's-şi'riyye fî şî'ri Zinnûn el-Misrî", *İslami Araştırmalar Dergisi* 2011/24 (Eylül 2011), 33; Büşra Canbaz, *Zünnûn el-Misrî'nin tasavvuf anlayışı* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi: Yalova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 6; Necdet Tosun, "Zünnûn el-Mısırî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2013), 44/575.

⁶ Ebû'l-Kâsım Âlî b. el-Hasen b. Hibbetillâh ed-Dimaşkî İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, ed. Ömer b. Gurâme el-Umrevî (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 2015), 17/398; Tosun, "Zünnûn el-Mısırî", 44/575.

⁷ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîri vel-a'lâm*, 18/265.

öğrendiklerini, halkla yaptığı sohbetlerinde yaymaya çalışmıştır. Mısır'da tasavvufa dair yaptığı konuşmalarıyla geniş bir çevre edinmiştir. Ancak Zünnûn, fikir ve düşüncelerinden dolayı Mâlikî fakihleri ve Mutezile âlimlerinin eleştirilerine maruz kalmıştır.⁸ Zünnûn el-Mısırî, şiir söylediği gibi bazı eserler de telif etmiştir. Onun eserleri genel olarak tasavvuf, kimya ve ahlak konularıyla alakalıdır. Önemli eserleri şunlardır: 1. *el-Kasîde fi's-san'ati'l-kerîme*; 2. *Risâle fi's-san'a*; 3. *Risâle fi havâssî'l-iksîr*; 4. *Sıfatü'l-mü'min ve'l-mü'mine*; 5. *Kitâb er-Rüknü'l-Ekber*.⁹

Zünnûn el-Mısırî, hicri 245 yılında Mısır'da Pazartesi günü Karâfe es-Sağrî'de vefat etmiştir. Zünnûn'un metfun olduğu mezarlıkta bir grup evliyanın mezarları da bulunmaktadır.¹⁰

1.1. Şiirleri

Zünnûn el-Mısırî'nin, nesirle ifade ettiği sözlerinin yanı sıra şiirleri de bulunmaktadır. Onun şiirleri, tasavvuf edebiyatının önemli kaynaklarında, tarih ve tabakat eserlerinde kesitler halinde yer almaktadır. Şiirleri, özellikle Ebû'l-Ferac Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî el-Cevzî'nin (ö. 597/1201) zâhid ve Sûfilere dair yazdığı *Safvatu's-Safoa* adlı eserinde, Ebû Abdurrahmân Muhammed b. el-Hüseyn en-Nisâbü'rî es-Sülemî'nin (ö. 412/1021) *Tabakâtu's-Sûfiyye* adlı biyografi eserinde ve Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ* adlı eserinde yer almaktadır. Ebû'l-Futûh Muhammed b. Muhammed et-Tâ'î (ö. 555/1160) de *Kitâbu'l-erb'in fi irşâdi's-sâîrin ilâ menâzili'l-muttekîn* adlı eserinde onun tasavvufî şiirlerine yer vermiştir. Zünnûn el-Mısırî'nin, bu eserlerde geçen şiirleri, tevhit, marifet, ibadet ve zühd gibi konuları edebi sanatlar yoluyla etkili bir şekilde işlemiştir. Şiirlerinde bu ve benzeri temaları işlemek suretiyle öğretilerini edebi sanatlar yoluyla yaymayı başarmıştır. Onun, tasavvufî anlayışında marifet ve tevhit kavramları önemli bir yer kaplamaktadır.¹¹

1.1.1. Şiirlerinde Bed'î İlmine dair Edebî Sanatlar

Zünnûn el-Mısırî, şiirlerinde estetiğe önem vermiş ve Arap diline dair edebi sanatları etkili bir şekilde kullanmıştır. Onun, şiirlerinde kullandığı edebi sanatların bazıları şunlardır:

1.1.2. Tıbâk

Zünnûn el-Mısırî'nin, şiirlerinde kullandığı edebi sanatlardan biri tıbâktır. Tıbâk kavramı sözlükte, "bir şeyin dengi, iki şey arasında olan tetabuk, eşitlik ve ittifak" gibi anlamlara gelmektedir.¹² Terim olarak ise "anlam bakımından birbirine zıt veya mukabil olan iki kelimenin cümlede bir araya getirilmesi" sanatıdır.¹³ Tıbâk sanatı, iki isim, iki fiil ve iki harf arasında gerçekleşmektedir. Örneğin, *وَحَسْبُهُمْ أَتَقَاتُ وَهُمْ رُقُودٌ* "Onları uyanık sanırsın, oysa

⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 17/409-410; Tosun, "Zünnûn el-Mısırî", 44/44/575.

⁹ Canbaz, *Zünnûn el-Mısırî'nin tasavvuf anlayışı*, 25; Tosun, "Zünnûn el-Mısırî", 44/576.

¹⁰ Muhammed. Ebû Abdillâh Şemsuddîn b. Ahmed b. Osman b. Kâymâz Zehebî, *el-Arş li'z-Zehebî*, ed. Muhammed b. Halife b. Alî et-Temîmî (Medine: İmâdetü'l-bahsi'l-ilmî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 2003), 2/318; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri vel-a'lâm*, 18/266; İbnu'l-Mulakkın, *Tabakâtu'l-evliyâ*, 219.

¹¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 17/404.

¹² Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfi'î İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993), 10/209.

¹³ Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed b. Muhammed Hatîb Kazvîni, *el-İdâh fi ulûmi'l-belâga el-ma'ânî ve'l-beyân ve'l-bed'î* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye, 2003), 255; Abdurrahmân Suyûtî Ebu'l-Fadl Celâluddîn b. Ebî Bekr, *Ukûdu'l-Cummân fi ilmi'l-me'ânî ve'l-beyân* (Kahire: Daru'l-İmâm Müslim, 2012), 33; Ahmet b. İbrahim b. Mustafa Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâgati fi'l-beyânî ve'l-meânî ve'l-bed'î*, ed. Dr. Yusuf sumeyli (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2005), 46.

onlar uyukudadırlar”¹⁴ âyetinde tıbâk sanatı, وَفُؤُذُ ve اِنْقَاطُ isimleri arasında gerçekleşirken, وَأَنَّهُ هُوَ اَمَاتٌ وَاَحْيَا “Güldüren de O’dur ağlatan da. Öldüren de o’dur, diriltten de”¹⁵ âyetinde اَبْكَى ve اَحْيَا, اَضْحَكَ, اَبْكَى fiilleri arasında meydana gelmiştir. Bakara Sûresinde geçen وَفُؤُذُ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ (Kadınların da ödevlerine denk belli hakları vardır)¹⁶ âyetinde ise tıbâk sanatı, هُنَّ deki لَام ile عَلَيْهِنَّ deki عَالِي cerr harfleri arasında gerçekleşmiştir.

Zünnûn el-Mısırî, birçok şiirinde bed’î ilmine dair edebi sanatlardan tıbâk sanatını etkili bir şekilde kullandığı görülmektedir. Örneğin o, basit bahrinden olan şu beytinde tıbâk sanatını kullanmıştır:

ملء السموات والأرضين مُدْ خُلِقَتْ * وَوُزُنَتْ وَضِعْفُ الضَّعْفِ فِي الْعَدَدِ

“(Allah’a olan hamd) yaratıldıklarından beri göklerin ve yerin doluluğu ve ağırlıkları ve sayıları kadar (ona olan hamd) kat kat olsun.”¹⁷

Zünnûn el-Mısırî’nin, bu beytinde geçen السموات ve الأرض kelimeleri arasında zıtlık bulunmaktadır. Zira gökler, yüceliği; yer ise alçaklığı temsil etmektedir. Göklerin yüceliği ile yerin alçaklığı arasındaki bu zıtlık, evrenin kapsamını vurgularken okuyucunun zihninde derin bir tasavvur oluşturmaktadır. Zünnûn el-Mısırî’nin, bu beytinde olan tıbâk sanatı, birbirine zıt olan iki isim arasında meydana gelmiştir.

Zünnûn el-Mısırî, Allah’ın cemaline aşık olan kişilerin özelliklerinden söz eden tavîl bahrinden olan şu beytinde de tıbâk sanatını kullanmıştır:

فَمَا بَشَرُوا اللَّذَاتِ حِينَا مِنَ الدَّهْرِ * رَجَالٌ أَطَاعُوا اللَّهَ فِي السَّرِّ وَالْجَهْرِ

“Onlar öyle adamlardır ki gizlice ve açıktan Allah’a itaat edenlerdir, bir an bile lezzetlere yönelmediler”¹⁸ beytin tercümesi yeniden ele alınmalıdır

Zünnûn el-Mısırî’nin, bu beytinde geçen السَّرِّ ve الجهر kelimeleri arasında zıtlık bulunmaktadır. Zira bunlardan ilki gizliliği, ikincisi ise aleniyeti ifade etmektedir. O, bu beytinde birbirine zıt olan bu iki isimle hakiki olan tıbâk sanatını kullanmıştır. Bununla, Allah’ın cemaline aşık olan kişilerin kulluk eyleminin her hâlükârda devam ettiğini vurgulamış ve söz konusu olan bu sanatla ifadelerini güçlendirmiştir.

Zünnûn el-Mısırî, vâfır bahrinden olan şu beytinde de tıbâk sanatını etkili bir şekilde kullandığı anlaşılmaktadır:

أَمَا تَرَى لِمُكْتَبٍ * إِذَا ضَحِكَ اَلْحَلِيُّ بَكَى

“Dertli ve kederli olan kişi için ağıt yakmaz mısın, (Allah’ın) aşkından yoksun olan kişi güldüğünde o ağlar”¹⁹

Zünnûn el-Mısırî’nin, bu beytinde geçen ضَحِكَ fiili ile بَكَى fiili arasında zıtlık bulunmaktadır. Zira ضَحِكَ fiili gülmek anlamındayken, بَكَى fiili ağlamak anlamını ifade

¹⁴ el-Kehf, 18/18.

¹⁵ en-Necm, 53/43-44.

¹⁶ el-Bakara, 2/228.

¹⁷ Ebû Nu’aym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk İsfahânî, *Hilyetu’l-evliyâ ve tabakâtu’l-asfiyâ*. (Kahire: Matba’atu’s-Seâde, 1974), 9/388; Muhammed b. Aydemir el-Musta’samî, *ed-Durru’l-ferid ve beytu’l-kâsîd*, ed. Kâmil Süleymân el-Cebbûrî (Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 2015), 2/11.

¹⁸ İsfahânî, *Hilyetu’l-evliyâ ve tabakâtu’l-asfiyâ*, 9/385; Abdülkerîm. Ebu’l-Kâsım b. Muhammed b. Abdülkerîm er-Râfî’î Kazvînî, *el-Emelî eş-şârihe li müfredâti’l-Fâtîhe*, ed. Muhammed Bekr Zehrân (Kahire: el-Fârûku’l-Hadîse li’n-Neşr ve’t-Tiba’a, 2011), 376.

¹⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 17/437; Ahmet Ebû Bekr b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, ed. Beşşâr Avvâd (Lübnan: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 2002), 9/377.

etmektedir. Zünnûn el-Mısırî, bu beytinde birbirine zıt olan bu iki fiili getirmiş ve bununla lafzı güzelleştiren edebi sanatlardan tıbâk sanatını etkili bir şekilde kullanmıştır. Gülmek ve ağlamak gibi birbirine zıt olan duyguların kullanmasıyla, insanların birbirinden farklı olan hallerini çarpıcı şekilde ortaya koymuştur.

1.1.3. Seci'

Seci' (السَّجْع) lafzı, sözlükte;" kafiyele söz veya kelamın artarda bir kafiye üzerine gelmesine" denir. Bu lafız, güvercinin ötmesi ve nağmesini tekrar etmesi anlamına gelen سَجَعَ ifadesinden türeyen bir sözcüktür.²⁰ Seci' kelimesi, belâgat terminolojisinde ise "nesirde, kafiyele olduğu gibi iki fasılânın aynı harf üzerine gelmesine" denir. Seci' sanatı, mutarraf, mütevâzin, murassa' ve mütevâzî olmak üzere dört kısma ayrılmaktadır.²¹ Seci' sanatında fasılalar arasındaki uyum, metne estetik bir ahenk kazandırır. Aynı zamanda bu sanat, kelamın anlamı zenginleştirirken ses düzeniyle de dinleyiciyi etkiler.

Zünnûn el-Mısırî, şiirlerinde edebi sanatlardan seci' sanatını etkin bir şekilde kullanmıştır. Örneğin, Allah'ın cemaline aşık olan kişilerin özelliklerinden söz eden tavîl bahrinden olan şu beytinde seci' sanatına başlamıştır:

رَجُلٌ أَطَاعُوا اللَّهَ فِي السَّرِّ وَالْجَهْرِ * فَمَا بَشَرُوا أَلَدَاتِ حِينَا مِنَ الدَّهْرِ

"Onlar öyle adamlardır ki gizlice ve açıktan Allah'a itaat edenlerdir, bir an bile lezzetlere yönelmemişlerdir"²²

Zünnûn el-Mısırî'nin, bu beytinde geçen الدَّهْرِ, الْجَهْرِ ve السَّرِّ kelimelerinde mutarraf seci' sanatı bulunmaktadır. Zira ilk mısırda geçen الْجَهْرِ ve السَّرِّ kelimelerin son harfleri ile ikinci mısranın sonunda yer alan kelimenin son harfi aynıdır. Her iki mısra aynı vezinde olmadıklarından dolayı bu seci', mutarraf olmuştur.

Zünnûn el-Mısırî, mert insandan söz eden tavîl bahrinden olan şu beytinde de seci' sanatı kullanmıştır:

كَرِيمٌ كَصَفْوِ الْمَاءِ لَيْسَ بِبَاحِلٍ ... بَشِيءٌ وَلَا مُهْدٍ مَلَامًا لِبَاحِلٍ

"(O), berrak su gibi cömerttir, hiçbir şeyde cimrilik etmez, cimriyi de hiçbir şekilde suçlamaz ve kinamaz."²³

Zünnûn el-Mısırî'nin, bu beytinde mütevâzî seci' sanatı bulunmaktadır. Zira bu beytin ilk mısrasının sonunda bulunan بَاحِلٍ kelimesi ile ikinci mısranın sonunda yer alan بَاحِلٍ kelimesinin vezinleri birbirine denk ve son harfleri de aynıdır.

Seci' sanatı, metne estetik bir düzen ve armoni katmaktadır. İçinde seci' sanatı bulunan beyitler, hem anlam hem de ahenk bakımından güçlü bir etki yaratmaktadır. Bu tür kafiye düzeni, dinleyicinin kulağında hoş bir tını oluştururken, metnin duygusal derinliğini de artırmaktadır.

Yukarıda getirilen örneklerden de anlaşıldığı gibi Zünnûn el-Mısırî'nin, şiirlerinde diğer edebi sanatlar gibi seci' sanatı da etkili bir şekilde kullandığı görülmektedir.

²⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 37/135; İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab*, 8/150.

²¹ İbrâhîm b. Muhammed el-İsâm el-İsferâyînî, *el-Atval şerhü Talhîsi Miftâhi'l-'ulûm*, ed. 'Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.), 2/473-474.

²² İsfahânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, 9/385; Kazvînî, *el-Emelî eş-şârihe li müfredâtî'l-Fâtihe*, 376.

²³ İsfahânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, 9/391.

1.1.4. Cinâs

Cinâs kavramı sözlükte, جَانَسَ fiilinin mastarı olup “iki şeyin birbirine benzemesi anlamına gelmektedir”.²⁴ Cinâs kelimesi belâgat terminolojisinde ise “anlamları farklı fakat yazılış ve telaffuzları aynı olan kelimelerin bir arada kullanılması” anlamına gelmektedir. Cinâs sanatı, genel olarak tam cinâs ve nâkıs cinâs olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Bu iki kısım da kendi içinde alt kısımları bulunmaktadır.²⁵ Tam cinâs, aynı cinsten olan iki kelimenin, harflerinin neveleri, sayıları, hareketleri ve düzenlerinde aynı olmasıdır.²⁶ Örneğin, *وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ* “Günaha sapmış olanlar, kıyamet koştugu gün (dünyada) sadece çok kısa bir süre kaldıklarına yemin ederler”.²⁷ Görüldüğü gibi bu âyetle ilk geçen السَّاعَةُ kelimesinden kıyamet günü kastedilirken, ondan sonra gelen سَاعَةٌ kelimesinden ise kısa bir zaman dilimi murat edilmektedir. Âyetle geçen her iki kelime, harflerinin neveleri, hareketleri, sayıları ve düzenleri yönünden aynıdır. Bu nedenle aralarında tam cinâs sanatı bulunmaktadır. Tam olmayan cinâs ise aynı cinsten olan iki kelimenin, yukarıda geçen benzerliklerden birinde veya birden fazlasında birbirinden farklı olmasıdır.²⁸ Örneğin, Kıyamet Sûresinde geçen *وَالْقَتَبَ السَّائِي بِالسَّائِي إِلَىٰ رَبِّكَ يَمْتَلِكُ الْمَسَاقَ* “Ve bacaklar birbirine dolaştığında; işte o gün sevk edilen yer sadece rabbinin huzurudur”.²⁹ Bu âyetle cinâs sanatı, âyetle geçen السَّائِي ve الْمَسَاق kelimeleri arasındadır. Ancak âyetle geçen الْمَسَاق kelimesinin başına mîm harfi ilave edildiği için bu kelimenin harf sayısı, السَّائِي kelimesindeki harf sayısından daha fazladır. Bu sebeple bu iki kelime arasındaki cinâs, tam olmayan cinâs kısmına girmektedir.

Zünnûn el-Mısırî'nin, şiirlerinde edebi sanatlardan cinâs sanatı da etkili bir şekilde kullandığı görülmektedir. Nitekim bazı rivâyetlerde geçen bilgilere göre Zünnûn el-Mısırî'den muhabbetin (sevginin) ne olduğu sorulduğunda o, şu cevabı vermiştir: “Muhabbet, kişiye sağlanan çıkar ve menfaat ile artmayan ve ona dokunan zararlar da eksilmeyen bir şeydir” bunun ardından da muhabbetle ilgili tavîl bahrinden olan şu beytinde cinâs sanatı kullanmıştır:

شَوَاهِدُ أَهْلِ الْحُبِّ بَادٍ ذَلِيلُهَا ... بِأَعْلَامِ صِدْقٍ مَا يَصِلُ سَبِيلُهَا
جَسُومُ أُولَى صِدْقٍ الصَّخْبَةِ وَالرَّضَى ... تَبِينُ عَنْ صِدْقٍ الْوَدَادِ نُحُوقُهَا

“Mahabbet ehlinin delilleri ortadadır... Yolu asla şaşmayan hakikat bayraklarıyla.

Gerçekten aşık ve gönül rahatlığı içinde olanların bedenleri... zayıflıklarıyla sevgilerinin samimiyetini ortaya koyar”.³⁰

Zünnûn el-Mısırî'nin, bu şiir kıtasında, tam cinâs sanatı bulunmaktadır. Nitekim bu şiir kıtasında ikinci beytin birinci mısrasında geçen صِدْقٍ kelimesi ile aynı beytin ikinci

²⁴ İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab*, 6/243; Muhammed. Murteâ el-Huseynî Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, ed. Grup (Kuveyt: Vizâretu'l-İrşâd ve'l-Enbâ, 1965), 15/516.

²⁵ Ebû Ya' kûb Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. 'Alî es-Sekkâkî el-Harzemî el-Hanefî es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm* (Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1987), 429; Suyûtî, *Ukûdu'l-Cummân fî ilmi'l-me'ânî ve'l-beyân*, 110; Ahmed kâsım Muhammed - Muhyuddîn Dîb, *Ulûmu'l-belâga el-bedi' ve'l-beyân ve'l-me'ânî* (Lübnan: el-Muassetu'l-Hadîse li'l-kitâb, 2003), 114; Hâsimî, *Cevâhiru'l-belâgati fî'l-beyânî ve'l-me'ânî ve'l-bedi*, 325.

²⁶ Muhammed - Dîb, *Ulûmu'l-belâga el-bedi' ve'l-beyân ve'l-me'ânî*, 114.

²⁷ er-Rûm, 30/55.

²⁸ Muhammed - Dîb, *Ulûmu'l-belâga el-bedi' ve'l-beyân ve'l-me'ânî*, 116.

²⁹ el-Kiyâme, 75/29-30.

³⁰ İsfahânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, 9/378.

mısrasında geçen صِدْق kelimesinin harfleri, nevi, sayı, hareke ve düzen bakımından tam ittifak halindedirler. Bu nedenle bu iki kelime arasında olan cinâs, tam cinâs kısmına girmektedir. Zünnûn el-Mısırî'nin, bu şiir kıtasında kullandığı söz konusu cinâs sanatı, dinleyici de derin bir anlam etkisi oluşturduğu gibi kelimeler arasındaki ses uyumu da metne ahenk katmaktadır.

Zünnûn el-Mısırî, Yüce Allah'ın azametinden söz eden ve basît bahrinden olan şu beytinde de cinâs sanatı kullanmıştır:

وَيَعْلَمُ السِّرَّ مَنْ نَجَّى الْقُلُوبَ وَمَا ... يَخْفَى عَلَيْهِ خَفِيَ جَالٍ فِي خَلْدٍ
أَمْ كَيْفَ يَبْلُغُهُ وَهُمْ بِلَا شَيْءٍ ... وَقَدْ تَعَالَى عَنِ الْأَشْيَاءِ وَالْوَلَدِ

“(Allah), kalplerin fısıltılarının sırrını ve düşünenin zihninde saklı olan da ondan gizli değildir. Kuruntu onda nasıl olur, şüphesiz o, benzerliklerden ve çocuk edinmekten yücedir”.³¹

Zünnûn el-Mısırî'nin, bu beyitlerinde tam olmayan cinâs sanatı bulunmaktadır. Nitekim bu sanat, birinci beytin ikinci mısrasında geçen خَفِيَ kelimesi ile خَفِيَ kelimesi arasında meydana gelmiştir. Bu iki kelime, harf düzeni ve hareke bakımından müttefik olmadıkları için aralarındaki cinâs, tam olmayan cinâs sanatı olmuştur. Bu sanat, ikinci beyitte ise beytin birinci mısrasında geçen شَيْءٍ ile ikinci mısrasında geçen الْأَشْيَاءِ kelimesi arasında olmuştur. Bu iki kelime de harf düzeni ve hareke bakımından müttefik olmadıkları için aralarındaki cinâs, tam olmayan cinâs sanatı kısmına girmektedir.

2.1. el-Mezhebu'l-Kelâmî

el-Mezhebu'l-Kelâmî: Müttekellimin, iddia ettiği şeyin doğrulunu ispatlamak için kelimelerin metotlarına uygun bir şekilde delillerini ileri sürmesine denilmektedir.³² Müttekellimin, ispatlamak istediği düşünce için getirdiği delillerin de kesin ve muhatap tarafından kabul edilebilir mahiyette olmaları gerekir. Bu da kalamcılara ait delillerin içerdiği öncüllerin ispatlanmak istenen şeyin doğruluğunu gerektiren nitelikte olmasıyla olabilmektedir.³³ Kişi bu sanatla, düşünce ve inançlarını akli ve nakli delillerle ifade edilmesinde estetik bir üslup kullanmakla birlikte kelâm ilmiyle ilgili meselelerin detaylı anlaşılmasını da sağlanmaktadır. Örneğin Enbiyâ Sûresinde geçen لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا

“Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı, ikisinin de dengesi ve düzeni kesinlikle düzeni bozulur giderdi”³⁴ âyetinde el-mezhebu'l-kelâmî sanatı bulunmaktadır. Nitekim âyetten de anlaşıldığı gibi şâyet yeryüzünde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı yer ve göklerin düzeni bozulurdu. Yer ve göklerin düzeninde bozulma olmadığına göre onlarda Allah'tan başka ilâhlar da yoktur. Dolayısıyla bu delil, muhataplar tarafından kabul edilen ve kesinlik niteliğine sahip olan bir huccettir.

Zünnûn el-Mısırî'nin, fikir ve düşüncelerini ifade eden şiirlerinde edebi sanatlardan el-mezhebu'l-kelâmî sanatı da etkili bir şekilde kullandığı görülmektedir. Örneğin o, Allah'ın zâtı ve vahdaniyetinden söz eden basit bahrinden olan şu beyitlerinde el-mezhebu'l-kelâmî sanatını kullanmıştır:

³¹ İsfahânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, 9/388; el-Musta'samî, *ed-Durru'l-ferîd ve beytu'l-kâsîd*, 2/12.

³² Kazvîni, *el-İdâh fi ulûmi'l-belâga el-ma'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî*, 276.

³³ Kazvîni, *el-İdâh fi ulûmi'l-belâga el-ma'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî*, 276; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâgati fi'l-beyâni ve'l-meânî ve'l-bedî*, 305.

³⁴ el-Enbiyâ, 21/22.

رَبِّ تَعَالَى فَلَا شَيْءَ يُحِيطُ بِهِ ... وَهُوَ الْمَحِيطُ بِنَا فِي كُلِّ مُرْتَصِدٍ
لَا الْإِنِّ وَالْحَيْثُ وَالْكَيفُ يُدْرِكُهُ ... وَلَا يُحَدُّ بِقَدَارٍ وَلَا أَمَدٍ
وَكَيْفَ يُدْرِكُهُ حَدٌّ وَلَمْ تَرَهُ عَيْنٌ ... وَلَيْسَ لَهُ فِي الْمَثَلِ مِنْ أَحَدٍ

“Hiçbir şey yüce Rabbimi ihata etmez O, bizi her yönümüzden ihata edendir. Ne bir yer, ne bir mekân, ne de bir keyfiyet O’nu idrak etmez. O, ne bir miktarla sınırlanabilir ne de bir süreyle. Nasıl O, nasıl bir mekanla sınırlanabilir ki? O’nu bir göz bile görmemiş ve onun hiçbir benzeri yoktur”.³⁵

Zünnûn el-Mısırî, bu beyitlerinde Allah’ı gören bir gözün olmadığı ve onun hiçbir benzeri bulunmadığı için onun, ne bir zaman ne bir mekân ne de bir keyfiyet ile sınırlanmayacağını ifade etmektedir. Zünnûn el-Mısırî, bu beyitlerinde kelimelerin metodundan yararlanmak suretiyle el-mezhebu’l-kelâmî sanatını kullanmıştır. Bu şekilde Allah’ın zatı ve vahdaniyetini ispatlamaya çalışırken, sözlerine estetik bir biçim kazandırmış, mantık ve sanatı bir arada kullanılmıştır.

1.1.5. el-Leffu ve’n-Neşr

el-Leffu ve’n-neşr, bedî’ ilmine göre cümle unsurlarının kuruluş ve dizilişiyle ilgili bir sanat olup cümlelerin anlamına güzellik kazandırmaktadır. Leff kelimesi sözlükte, “toplamak ve katlamak anlamına gelirken”³⁶ neşr, sözcüğü ise dağıtmak ve yaymak anlamında” kullanılmaktadır.³⁷ el-Leffu ve’n-neşr, bir bedî’ sanatı olarak ise “birden fazla unsurun mücmel olarak bir arada getirilip ardından da bu unsurlara ait olan özelliklerin hangi unsurlara ait olduğu belirtilmeden zikredilmesidir”. Bu sanatta, her özelliğin hangi unsura ait olduğu bilgisi ise dinleyicinin tasarrufuna bırakılmıştır. Dolayısıyla dinleyici, bu özelliklerden her birinin hangi unsura ait olduğunu belirtmekte ve onlar arasındaki bağlantıyı kurmaktadır. Cümlede icmali olarak geçen unsurların özellikleri, ait oldukları unsurların sıralamasına göre zikredildiği zaman cümlede bulunan el-leffu ve’n-neşr mürettep, bunun aksi olması durumunda ise gayr-ı mürettep olur.³⁸ Örneğin, Kasas Sûresinde geçen *وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ* “Rahmetinden ötürü Allah, geceyi ve gündüzü yarattı ki geceleyin dinlenesiniz, (gündüzün) O’nun fazlu kereminden (rızınızı) arıyasınız ve şükredersiniz”³⁹ âyetindeki el-leff ve’n-neşr sanatı, mürettep yani ait olduğu unsurların sıralamasına göre gelen kısımdır. Zira bu âyette önce gece ardından da gündüz zikredilmiştir. Âyette bunlardan sonra gece için sükûnet, gündüz için ise rızık arayışı belirtilmiştir. Dolayısıyla açıklamada unsurların sıralamasına riâyet edilmiştir.⁴⁰ İsrâ Sûresinde geçen *فَمَخُونَا آيَةَ الْبَلِّ وَجَعَلْنَا آيَةَ الْبُحَارِ مُبْصِرَةً لِنَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابِ* “Bir delil olan geceyi kaldırıp yine bir delil olan gündüzü Rabbinizin bol nimetini aramanız, yılların sayısını ve hesabını bilmeniz için aydınlık kıldık. Her şeyi uzun uzadıya açıkladık”⁴¹ âyetinde bulunan el-leffu ve’n-neşr ise gayr-ı müretteptir. Zira âyetin açıklamasında icmali olarak geçen unsurların sıralamasına riâyet edilmemiştir. Nitekim âyette rızık arayışı, ikinci sıradaki unsur olan gündüz ile bağlantılı iken, yılların sayısı ve hesapların bilinmesi ise birinci

³⁵ İsfahânî, *Hilyetu’l-evliyâ ve tabakâtu’l-asfiyâ*, 9/388; el-Musta’samî, *ed-Durru’l-ferîd ve beytu’l-kâsîd*, 2/12.

³⁶ İbn Manzûr, *Lisân’l-‘Arab*, 9/318-319.

³⁷ İbn Manzûr, *Lisân’l-‘Arab*, 5/207.

³⁸ Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğati fi’l-beyâni ve’l-meânî ve’l-bedî*, 310.

³⁹ el-Kasas, 28/73.

⁴⁰ İsfahânî, *el-Atval şerhi Talhisi Miftâhi’l-‘ulûm*, 1/102; Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğati fi’l-beyâni ve’l-meânî ve’l-bedî*, 310.

⁴¹ el-İsrâ, 17/12.

sırada yer alan gece ile alakalıdır. Dolayısıyla açıklamada unsurların sıralamasına riâyet edilmemiştir.⁴²

Zünnûn el-Mısırî'nin, şiirlerinde diğer edebi sanatlar gibi el-leffu ve'n-neşr sanatı da etkili bir şekilde kullandığı görülmektedir. Örneğin O, Allah'ın zatı ve birliğinden söz eden basit bahrinden olan şu beyitlerinde el-leffu ve'n-neşr sanatı kullanmıştır:

رَبِّ تَعَالَى فَلَا شَيْءَ يُحِيطُ بِهِ ... وَهُوَ الْمُحِيطُ بِنَا فِي كُلِّ مُرْتَصِدٍ
لَا الْآئِينَ وَالْحَيْثُ وَالْكَيفُ يُدْرِكُهُ ... وَلَا يُحَدُّ بِمِقْدَارٍ وَلَا أَمَدٍ
وَكَيْفَ يُدْرِكُهُ حَدٌّ وَلَا تَرَهُ عَيْنٌ ... وَلَيْسَ لَهُ فِي الْمِثْلِ مِنْ أَخَذٍ
أَمْ كَيْفَ يَبْلُغُهُ وَهُمْ بِلَا شَيْءٍ ... وَقَدْ تَعَالَى عَنِ الْأَشْيَاءِ وَالْوَلَدِ

“Hiçbir şey yüce Rabbimi ihata etmez O, bütün yönlerimizden bizi ihata edendir. Ne bir yer, ne bir mekân, ne de bir keyfiyet O’nu idrak etmez. O, ne bir miktarla sınırlanabilir ne de bir süreyle. O, nasıl bir mekanla sınırlanabilir ki? O’nu bir göz bile görmemiş ve onun hiçbir benzeri yoktur. Nasıl onda kuruntu olur, şüphesiz O, benzerlerden ve çocuklardan münezzehtir”.⁴³

Zünnûn el-Mısırî, bu beyitlerinde el-leffu ve'n-neşr sanatını etkili bir şekilde kullanmıştır. Nitekim o, Allah'ın zatından bahsederken, hiçbir şeyin yüce Allah'ın zatını ihata edemeyeceğini; buna karşılık Onun bizi bütün yönlerimizden ihata eden bir zat olduğunu ifade etmektedir. Onun, birinci beytinde yer alan *فَلَا شَيْءَ يُحِيطُ بِهِ* ile *وَهُوَ الْمُحِيطُ بِنَا فِي كُلِّ مُرْتَصِدٍ* ifadeleri icmali bir şekilde geçmiştir. Zünnûn el-Mısırî, birinci beytinden sonra gelen beyitlerinde ise ilk ifadenin açıklamalarıyla başlayarak; O’nun, ne bir yer ne bir mekân, ne de bir keyfiyet ile idrak edilmeyeceğini zikretmiş ve O’nun ne bir miktarla ne de bir süreyle sınırlanabileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla Zünnûn el-Mısırî, bu beyitlerinde mürettep olan el-leff ve'n-neşr sanatını kullanmıştır.

1.1.6. Mübalağa

Mübalağa kelimesi sözlükte, “bir iş için olabildiğince gayret sarf etmek ve kusur etmemek” manalara gelmektedir.⁴⁴ Anlama güzellik katan mübalağa kavramı, bir bedî’ sanatı olarak ise “mütakellimin, bir vasfın, güçlülük veya zayıflık yönünden beklenmedik veya mümkün olmayan bir seviyeye ulaştığını iddia etmesi” olarak tarif edilmektedir.⁴⁵ Örneğin Nûr Sûresinde geçen *ظِلْمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدُهُ لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا* “Birbiri üzerinde karanlıklar! Neredeyse elini çıkarsa onu göremeyecek”⁴⁶ âyetinde mübalağa sanatı bulunmaktadır. Nitekim bu âyetin başında karanlıklar tasvir edilirken, onların birbiri üzerine gelen karanlıklar olduğunu ifade edilmektedir. Bunun ardından da “Neredeyse elini çıkarsa onu göremeyecek” anlamındaki kısım ise mübalağa olarak kabul edilmektedir.⁴⁷

Zünnûn el-Mısırînin, şiirlerinde diğer edebi sanatları kullandığı gibi mübalağa sanatı da etkili bir şekilde kullandığı görülmektedir. Örneğin O, Allah’a olan aşkıdan söz eden ve tavîl bahrinden olan şu beyitlerinde mübalağa sanatını kullanmıştır:

⁴² İsferyâyînî, *el-Atval şerhi Talhisi Miftâhi'l-'ulûm*, 102; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğati fi'l-beyânî ve'l-meânî ve'l-bedî*, 310.

⁴³ İsfahânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, 9/388; el-Musta'samî, *ed-Durru'l-ferîd ve beytu'l-kâsîd*, 2/12.

⁴⁴ Ebû Nasr b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luga ve sihâhu'l-Arabiyye*, ed. Ahmed Abdulgaffûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-Melâyin, 1987), 4/1317; İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab*, 8/421.

⁴⁵ Suyûtî, *Ukûdu'l-cummân fi ilmi'l-me'ânî ve'l-beyân*, 101; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğati fi'l-beyânî ve'l-meânî ve'l-bedî*, 312.

⁴⁶ en-Nûr, 24/40.

⁴⁷ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğati fi'l-beyânî ve'l-meânî ve'l-bedî*, 312.

أَمُوتْ وَمَا مَاتَ إِلَيْكَ صَبَابِي ... وَلَا رُوبَتْ مِنْ صِدْقِ حُبِّكَ أُوْطَارِي
مُنَايَ الْمُنَى كُلُّ الْمُنَى أَنْتَ لِي مُنَى ... وَأَنْتَ الْغَنَى كُلُّ الْغَنَى عِنْدَ إِفْتَارِي

“Ölürüm ama sana olan sevdam ölmez ve sana olan sevginin doğruluğundan kaynaklanan arzularım doymamıştır. Bütün arzuların sahibi, sen benim arzumsun, yoksulluğumda sen tam zenginsin”.⁴⁸

Zünnûn el-Mısırî'nin birinci beytinin ilk mısrasında geçen *وَمَا مَاتَ إِلَيْكَ صَبَابِي* “sana olan sevdam ölmez” ifadesinde mübalağa sanatı bulunmaktadır. Nitekim o, bu beytinde sevgiyi abartılı bir şekilde ölümsüz ve tükenmez olarak tanımlamıştır. Bu da sevginin büyüklüğünü vurgulayan bir mübalağa örneğidir. Zünnûn el-Mısırî, bu beytinde sevginin gücüne ve sürekliliğine vurgu yapmak suretiyle okuyucuyu duygusal yönden etkilemektedir.

Zünnûn el-Mısırî, Allah'ın sevgisinden ve onu kazanan kişilerden söz ederken, recez bahrinden olan şu şiir kıtasında edebi sanatlardan mübalağa sanatını etkili bir şekilde kullanarak şöyle demiştir:

مَنْ ذَاكَ طَعَمَ الْوَدَادِ ... حَمَى جَمِيعَ الْعِبَادِ
مَنْ ذَاكَ طَعَمَ الْوَدَادِ ... قَلَى جَمِيعَ الْعِبَادِ
مَنْ ذَاكَ طَعَمَ الْوَدَادِ ... سَلَى طَرِيقَ الْعِبَادِ
مَنْ ذَاكَ طَعَمَ الْوَدَادِ ... أَنْسَ يَرْبَ الْعِبَادِ

“Allah sevgisinin tadını alan kişi, (Allah'ın) bütün kullarını korumuş olur.

Allah sevgisinin tadını alan kişi, (Allah'ın) bütün kullarından bağını kesmiş olur.

Allah sevgisinin tadını alan kişi, kulların yolunu unutmamış olur.

Allah sevgisinin tadını alan kişi, kulların Rabbiyle ünsiyet bulur”.⁴⁹

Zünnûn el-Mısırî'nin, bu şiir kıtasında mübalağa sanatı bulunmaktadır. Nitekim o, bu şiir kıtasının birinci beytinin ikinci mısrasında geçen *حَمَى جَمِيعَ الْعِبَادِ* “(Allah'ın) bütün kullarını korumuş olur”, ikinci beytin ikinci mısrasında geçen *قَلَى جَمِيعَ الْعِبَادِ* “(Allah'ın) bütün kullarından bağını kesmiş olur” ve üçüncü beytin ikinci mısrasında geçen *سَلَى طَرِيقَ الْعِبَادِ* “kulların yolunu unutmamış olur” ifadelerinde anlamı güzelleştiren edebi sanatlardan mübalağa sanatı etkili bir şekilde kullanmıştır.

1.1.7. İktibâs

İktibâs kavramı sözlükte, “Ateş, ateş parçası, ateşten köz almak ve ilimden istifade etmek” anlamlara gelmektedir.⁵⁰ İktibâs kelimesi, bir bedî' sanatı olarak ise “lafzı güzelleştirmek ve manayı güçlendirmek amacıyla nesir veya şiirden oluşan kelamın, Kur'ân veya hadislerden bir kısmını tazmin etmesi fakat onun tazmin ettiği kısmın onların bir parçası olduğuna işaret edilmemesi” olarak tanımlanmıştır. Klasik dönem belagat alimlerinden Hatip el-Kazvî'nî (ö. 739/1338) de iktibâs kavramını, bu tanıma yakın bir şekilde tarif etmiştir. Nitekim o, bu kavramı, “Mütekellimin, sözlerine Kur'ân veya

⁴⁸ Ebu'l-Farac Cemâluddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *es-Sebât inde'l-memât*, ed. Abdullâh el-Leysî el-Ensârî (Beyrut: Muessesetu'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1406), 164.

⁴⁹ İsfahânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, 9/337.

⁵⁰ Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luğa ve sihâhu'l-Arabîyye*, 3/960; İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab*, 6/167.

hadislerden bir kısım ifadeleri tazmin etmesi fakat tazmin ettiği ifadelerin kaynağını belirtmemesi” olarak tarif etmektedir.⁵¹ Bu sanat, sözü güzelleştirmek, metne derinlik ve anlam zenginliği kazandırmak amacıyla kullanılmaktadır. Örneğin, şair Muhammed b. Ahmed eş-Şucâ’ ramel bahrinden olan şu şiirinde iktibâs sanatını kullanarak şöyle demektedir:

لَا تُعَاشِرْ مَعَشَرًا ضَلُّوا الْهَدَى ... فَسَوَاءٌ أَقْبَلُوا أَوْ أَدْبَرُوا
بَدَتْ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ ... وَالَّذِي يُخْفُونَ مِنْهَا أَكْبَرُ

“Hidâyet yolunu kayıp edenlerle samimi olma, fark etmez ister sana yüzünü veya sırtını çevirsinler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür”.⁵²

Görüldüğü gibi şair, bu şiir kıtasının ikinci beytinde Al-i İmrân suresinin 118. Âyetinin son kısmını iktibâs etmiştir. Şair şiirinde bu sanatı kullanmak suretiyle sözlerini güzelleştirmiş ve manayı güçlendirmiştir.

Zünnûn el-Mısıri’nin şiirlerine bakıldığı zaman onun da diğer şairler gibi edebi sanatlardan iktibâs sanatı etkili bir şekilde kullandığı görülecektir. Örneğin o, basit bahrinden olan şu beyitlerinde iktibâs sanatını kullanmıştır:

وَالشُّهُبُ تُحْرَقُ فِيهَا نَيِّينَ إِلَى ... قَذَفَ الشَّيَاطِينُ مِنْ جَنَاقِ الْمُرْدِ
وَكُلُّ مُسْتَرْقٍ لِلسَّمْعِ يَنْتَبِعُهُ ... مِنْهَا شِهَابٌ نُجُومٌ دَائِمُ الرُّصْدِ

“Gökyüzünde yıldızlar, şeytanlardan olan asi cinleri hedef alıp yakar. Her kulak hırsız, gökleri gözetleyen yıldızların alevlerine hedef tutulmaktadır”.⁵³

Görüldüğü gibi Zünnûn el-Mısıri, bu şiirinde Hicr Suresinin 17.-18. âyetlerinden iktibâs yapmak suretiyle bu beyitlerdeki sözlerini güzelleştirmiş ve manalarını da güçlendirmiştir.

Zünnûn el-Mısıri, şu beyitlerinde de iktibâs sanatına başvurmuştur:

فَالْمَوْتُ مَيِّتٌ وَكُلُّ هَالِكُونَ خَلَا ... وَجْهَ الْإِلَهِ الْكَرِيمِ الدَّائِمِ الصَّمَدِ
أَفْقَى الْقُرُونِ وَأَفْقَى كُلِّ ذِي عُمرٍ ... كَعُمُرِ نُوحٍ وَلَقَمَانَ أَخِي لَبَدِ

“Ölüm bile ölümlüdür, baki ve daim olan yüce Allah’tan başka her şey yok olacaktır, (ölüm) asırları ve Nuh ile Lebed kardeşi olan Lokman’ın ömürlerini yok ettiği gibi bütün ömür sahiplerini de yok etmiştir”.⁵⁴

Zünnûn el-Mısıri, pek çok şiirinde yaptığı gibi bu şiir kıtasında da edebi sanatlardan iktibâs sanatı kullanmıştır. Nitekim o, bu beyitlerdeki sözlerini güzelleştirmek ve onların manalarını güçlendirmek amacıyla bu şiir kıtasının ilk beytinde Kısas Suresinin 88. âyetinden iktibâs etmiştir. Zünnûn el-Mısıri, bu sanatla beyitlerine tasavvufi bir derinlik kazandırdığı gibi Allah’ın ezeli sıfatlarını tefekkür ettiren güçlü mesajlarla da onları zenginleştirmiştir.

⁵¹ Kazvîni, *el-İdâh fî ulûmi’l-belâga el-ma’ânî ve’l-beyân ve’l-bedî’*, 312; Muhammed - Dîb, *Ulûmu’l-belâga el-bedî’ ve’l-beyân ve’l-meânî*, 127; Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâgati fî’l-beyânî ve’l-meânî ve’l-bedî*, 338.

⁵² Ebu’l-Hasan Ali b. Hasan b. Ali b. Ebi et-Tayyib el-Bâherzî, *Dimyetu’l-kasr ve asretu ehli’l-kasr* (Beyrut: Dâru’l-Cil, 1414), 2/1428.

⁵³ İsfahânî, *Hilyetu’l-evliyâ ve tabakâtu’l-asfiyâ*, 9/390e; el-Musta’samî, *ed-Durru’l-ferîd ve beytu’l-kâsîd*, 2/11.

⁵⁴ İsfahânî, *Hilyetu’l-evliyâ ve tabakâtu’l-asfiyâ*, 9/388; el-Musta’samî, *ed-Durru’l-ferîd ve Beytu’l-Kâsîd*, 2/11.

1.1.8. İftinân

İftinân kelimesi sözlükte “kişinin, sözleri güzelleştiren edebi sanatlara girişmesi, söz ve hutbelerinde edebi sanatları kullanması” anlamına gelmektedir.⁵⁵ İftinân kavramı, sözü güzelleştiren bir bedî’ sanatı olarak ise “mütekellimin sözleri güzelleştiren edebi sanatlara başvurusu, bir beyitte veya cümlede birbirine zıt olan iki edebî sanatı bir arada kullanmasına” denir. Örneğin, aşk ile hamaseti, övgü ile yergiyi, taziye ile tebriki bir arada bulundurmak gibi.⁵⁶ Bu edebi sanat, içinde bulunduğu ifadeyi çok yönlü ve etkileyici kılmaktadır. Abdullâh b. Hemmâm es-Sülûlî’nin, Muaviye’nin (ö. 607/680) ölümünden sonra onun yerine geçen Yezîd’e (ö. 64/683) söylediği hem taziye hem de tebrik içerikli şu sözleri bu sanata güzel bir örnektir:

آجرك الله على الرزية، وبارك لك في العطية، وأعانك على الرعية فقد رُزيت عظيماً، وأعطيت جسيماً، فاشكر الله على ما أعطيت، واصر على ما رُزيت، فقد فقدت الخليفة، وأعطيت الخلافة، ففارقت خليلاً ووهبت جليلاً

“Allah sana musibetten dolayıyı ecir versin, bağışından dolayıyı bereket ihsan etsin ve halkı yönetme konusunda sana yardımcı olsun. Büyük bir musibete uğradın ve büyük bir bağış elde ettin. Sana verilen nimetler için Allah’a şükret ve başına gelen musibetlere sabret. Çünkü halifeyi kaybettin, ama hilafeti kazandın; bir dosttan ayrıldın, fakat büyük bir makam elde ettin”.⁵⁷

Görüldüğü gibi Abdullâh b. Hemmâm’ın Yezîd b. Muaviye’ye hitaben söylediği bu ifadesinde bir birinden farklı olan taziye sanatı ile tebrik sanatını bir arada kullanmıştır. Bu sanat, zıt duyguların ve temaların birleştirilmesi suretiyle, muhatapta hayranlık uyandırdığı gibi ifadeye de estetik bir güzellik kazandırmaktadır.

Zünnûn el-Mısırî, şiirlerinde diğer edebi sanatları kullandığı gibi iftinân sanatı da etkili bir şekilde kullandığı görülmektedir. Örneğin o, Allah’ın sevgisinden ve onu kazanan kişilerden söz ederken, recez bahrinden olan şu şiir kıtasında iftinân sanatını kullanmıştır:

مَنْ ذَاكَ طَعْمُ الْوَدَادِ ... حَمَى جَمِيعَ الْعِبَادِ
مَنْ ذَاكَ طَعْمُ الْوَدَادِ ... قَلَى جَمِيعَ الْعِبَادِ
مَنْ ذَاكَ طَعْمُ الْوَدَادِ ... سَلَى طَرِيقَ الْعِبَادِ
مَنْ ذَاكَ طَعْمُ الْوَدَادِ ... أُنَسَ بِرَبِّ الْعِبَادِ

“Allah sevgisinin tadını alan kişi, (Allah’ın) bütün kullarını korumuş olur.

Allah sevgisinin tadını alan kişi, (Allah’ın) bütün kullarından bağını kesmiş olur.

Allah sevgisinin tadını alan kişi, kulların yolunu unutmuş olur.

Allah sevgisinin tadını alan kişi, kulların Rabbiyle ünsiyet bulur”.⁵⁸

Zünnûn el-Mısırî, bu şiir kıtasında bir birine zıt olan iki sanatı bir arada kullanmıştır. Nitekim O, bu şiir kıtasında Allah sevgisinin tadını alan kişiden söz ederken, ikinci

⁵⁵ Zebîdî, *Tâcu’l-arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*, 35/514-515.

⁵⁶ Abdulazîm, b. el-Vâhid b. Zâfer el-Udvânî el-Mısırî İbn Ebî’l-İsba’, *Tahrîru’l-tahbîr fî sinâati’ş-şiiri ve’n-nesr ve beyânî i’câzi’l-Kur’ân*, ed. Hifnî Muhammed Şeref (Mısır: Lecnetu İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 2012), 588; Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâgati fi’l-beyânî ve’l-meânî ve’l-bedî*, 302.

⁵⁷ Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâgati fi’l-beyânî ve’l-meânî ve’l-bedî*, 303.

⁵⁸ İsfahânî, *Hilyetu’l-evliyâ ve tabakâtu’l-asfiyâ*, 9/377.

beytinin ikinci mısrasında kişinin darılmasından söz etmekte, dördüncü beytinin ikinci mısrasında ise onun ülfetinden bahsetmektedir. Zünnûn el-Mısırî, söz konusu bu şiir kıtasında böyle bir birine zıt olan iki sanatı bir arada bulundurmış ve dolayısıyla bu şiirinde edebi sanatlardan iftinân sanatı kullanmıştır.

1.1.9. İstihdâm

İstihdâm kelimesi sözlükte, “birine hizmet etmeyi talep etmek, kişiyi hizmetçi edinmek, onu bir işte görevlendirmek, bir şeyi kullanmak” anlamlara gelmektedir.⁵⁹ İstihdâm kavramı, anlama güzellik katan ve lafızları güzelleştiren bir bedi’ sanatı olarak ise iki anlama gelmektedir. Birincisi: İki anlamı olan bir lafzın, bir anlamını kendisiyle, diğer anlamını ise zamiriyle veya işaret ismiyle ifade etmek sanatıdır. İkinci ise bir kelimeye dönük olan iki zamirden biriyle, söz konusu lafzın bir manasını, diğeriyle de lafzın diğer manasını kastetmek sanatıdır.⁶⁰

Aynı kelimeye iki farklı anlam yüklenerek metne estetik ve derinlik kazandırılır. Bu sanata örnek olarak şu âyeti verebiliriz: *“Sizden kim o aya (şehir) şahit olursa, onu oruçlu geçirsin.”*⁶¹ Nitekim bu âyette geçen “الشَّهْرَ” kelimesi, “hılal” anlamına gelirken, ondan sonra gelen *فَلْيَصُومْ* ifadesinde bu kelimeye dönük olan zamir ise belirli bir zaman “Ramazan günleri” anlamında kullanılmıştır.⁶²

Zünnûn el-Mısırî, şiirlerinde diğer edebi sanatları kullandığı gibi istihdâm sanatı da kullanmıştır. Örneğin o, Allah’ın azametinden ve onun yarattığı kainata yerleştirdiği düzenden söz ederken, basit bahrinden olan şu şiir kıtasında iftinân sanatını kullanmıştır:

وَيَرْفَعُ الْعِيمَ إِعْصَارَهَا فَتَرَى ... فِيهَا الصَّوَاعِقُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالْبَرَدِ
عَلَى هَوَاءٍ رَقِيقٍ فِي لَطَافِهِ ... يُجِيبِي بِكُلِّ ذِي رُوحٍ وَذِي جَسَدٍ

“Göklerin kasırgaları, bulutları yükseltir, onlarda (göklerde) zarafetinde narin olan hava üzerinde su ve dolu arasında şimşekleri görürsün, (Allah), onunla ruh ve ceset sahibi olan varlıkları diriltir”.⁶³

Görüldüğü gibi Zünnûn el-Mısırî, bu beyitlerinde istihdâm sanatı etkili bir şekilde kullanmıştır. Nitekim onun, ilk beytinin birinci mısrasında geçen *الْعِيمَ* kelimesi, bulut manasına gelirken, ikinci beytinin ikinci mısrasında yer alan *بِ* ifadesine bitişik ve bu kelimeye dönük olan zamir ise söz konusu kelimenin mecazi manası olan yağmur anlamında kullanılmıştır. Zünnûn el-Mısırî, basit bahrinden olan şu beyitlerinde de istihdâm sanatı kullanmıştır:

فِيهَا الْمَالِكُ بِالتَّسْبِيحِ خَاصِعَةً ... لَا يَسْتَأْمِنُ لِطُولِ الدَّهْرِ وَالْأَمَدِ
فَمِنْهُمْ تَحْتَ سَوْدِ الْعَرْشِ أَرْبَعَةٌ ... كَالثُّورِ وَالنَّسْرِ وَالْإِنْسَانِ وَالْأَسَدِ

⁵⁹ Ahmed Muhtâr - Abdulhamîd Ömer, *Mu'cemu'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-mu'âsire* (Kahire: Âlemu'l-Kutub, 2008), 1/620.

⁶⁰ Suyûtî, *Ukûdu'l-cummân fi ilmi'l-me'ânî ve'l-beyân*, 99; Muhammed b. Arefe Düsûkî, *Hâşiyetü'd-Düsûkî 'ala Muhtasari'l-meânî li Sa'diddîn el-Teftazânî*, ed. Abdulhamit Henâvî (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.), 4/54; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâgati fi'l-beyânî ve'l-meânî ve'l-bedî*, 301.

⁶¹ el-Bakara, 2/185.

⁶² Suyûtî, *Ukûdu'l-cummân fi ilmi'l-me'ânî ve'l-beyân*, 99; Düsûkî, *Hâşiyetü'd-Düsûkî 'ala Muhtasari'l-meânî li Sa'diddîn el-Teftazânî*, 4/54; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâgati fi'l-beyânî ve'l-meânî ve'l-bedî*, 301; Nusrettin Bolelli, *Belâgat (beyân-me'ânî-bedi' ilimleri)* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2003), 494-495.

⁶³ İsfahânî, *Hilyetu'l-evliâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, 9/388; el-Musta'samî, *ed-Durru'l-ferîd ve beytu'l-kâsîd*, 2/11.

“Göklerde (Allah’a) teşbih etmekle boyun eğen melekler bulunmaktadır, onlar hiç usanmadan onu teşbih etmekle meşguldür, onlardan dördü arşı taşıyandır, öküz, kartal, insan ve aslan gibi”.⁶⁴

Nitekim Zünnûn el-Mısırî’nin, birinci beytinin ikinci mısrasında geçen يَسْأُمُونَ filine bitişik olan zamir ile ikinci beytinin birinci mısrasında geçen فَمِنْهُمْ ifadesinde bulunan zamirin, her ikisi de birinci beyitte geçen الْمَلَائِكَةُ lafzına dönüktür. Bu lafza dönük olan يَسْأُمُونَ filine bitişik zamirden, gerçek melekler kast edilirken, فَمِنْهُمْ ifadesinde bulunan ve söz konusu lafza dönük olan zamirden ise öküz, kartal, insan ve aslan kastedilmiştir. Dolayısıyla Zünnûn el-Mısırî, bu beyitlerinde de anlama güzellik katan ve lafızları güzelleştiren bedî’ sanatlarından istihdâm sanatı kullanmıştır.

1.1.10. Tecrîd

Tecrîd kelimesi sözlükte, “çıkarmak, çekmek, soymak ve ayırmak anlamlara gelmektedir”.⁶⁵ Tegrîd kavramı, manayı zenginleştiren bir bedî’ sanatı olarak ise “mütekellimin, bir özelliğe sahip bir varlıktan, aynı özelliğe sahip olan başka bir varlığı çıkarmasına” denir. Bu sanatı kullanmanın temel amacı, söz konusu özelliğin o varlıkta mükemmel derecede bulunduğunu vurgulamak içindir.⁶⁶ Dolayısıyla tegrîd sanatı bu yönüyle, anlamı daha güçlü ve etkileyici kılmaktadır. Örneğin, “*Falan şahıstan bana samimi bir dost bulunmaktadır*” ifadesi, falan şahsa olan dostluğum, öyle bir seviyeye ulaşmıştır ki ondan, başka bir dostum daha çıkabileceği noktaya ulaştığı varsayılmaktadır.⁶⁷ Zünnûn el-Mısırî, şiirlerinde manayı güzelleştiren edebi sanatlardan tegrîd sanatı da kullanmıştır. Örneğin o, Allah’ın sevgisinden söz ederken, tavil bahrinden olan şu beytinde tegrîd sanatı kullanmıştır:

وَيَا مَنْكَ فِي الْأَحْشَاءِ دَاءٌ مُخَافٍ ... فَقَدْ هَدَىٰ مِنِّي الرَّحْمَنُ وَأَنْتَ أَسْرَارِي

“Senden, içimi kaplayan bir dert bulunmaktadır; O, dayanağımı yıkmış ve sırlarımı ispat etmiştir”.⁶⁸

Zünnûn el-Mısırî’nin bu beytinde tegrîd sanatı, مِنْكَ ifadesinde olan tegrîdiye مِنْ harfinden anlaşılmaktadır. Zünnûn el-Mısırî, bu edebi sanatla beytin manasını zenginleştirdiği gibi lafızlarını da güzelleştirmiştir.

Zünnûn el-Mısırî, kulların Allah ile olan bağlantısından söz eden kâmil bahrinden olan şu beytinde de tegrîd sanatı kullanmıştır:

عَجَبًا لِقَلْبِكَ كَيْفَ لَا يَتَصَدَّعُ ... وَلِرُكْبِ جَسْمِكَ كَيْفَ لَا يَتَضَعُّعُ
فَأَكْخَلْ بِمَلْمُولِ السُّهَادِ لَدَى الدُّجَى ... إِنَّ كُنْتَ تَفْهَمُ مَا أَقُولُ وَتَسْمَعُ

“Senin kalbinin yarılmadığına ve vücudunun yıkılmadığına şaşırdım, eğer söylediklerimi anlıyor ve duyuyorsan geceleyin (uykusuz kalışlarını gidermesi için) gözlerine sürme çek ”.⁶⁹

⁶⁴ İsfahânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, 9/388; el-Musta'samî, *ed-Durru'l-ferîd ve beytu'l-kâsîd*, 2/11.

⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab*, 3/115-116; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, 7/488.

⁶⁶ el-İsferâyînî, *el-Atval şerhü Talhîsi Miiftâhi'l-'ulûm*, 1/105; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğati fi'l-beyânî ve'l-meânî ve'l-bedî*, 308.

⁶⁷ Düsûkî, *Hâşiyetü'd-Düsûkî 'ala Muhtasari'l-meânî li Sa'diddîn el-Teftazânî*, 4/79; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğati fi'l-beyânî ve'l-meânî ve'l-bedî*, 308.

⁶⁸ İsfahânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, 9/390.

⁶⁹ İsfahânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, 9/377.

Zünnûn el-Mısırî, bu beyitlerinde kendi nefesine hitap etmek suretiyle tecrîd sanatı kullanmıştır. Nitekim kişinin kendi nefsinden, başka bir şahsı icat edip ona hitap etmesi de tecrîd çeşitlerinden biridir. Zünnûn el-Mısırî, beyitlerinde bu edebi sanatı kullanmakla, beyitlerinin manalarını zenginleştirmiş ve lafızlarını da güzelleştirmiştir.

1.1.11. Tarsî'

Tarsî' kelimesi sözlükte, "yapıştırmak, süslemek"⁷⁰ oluşturmak, takdir etmek, örmek"⁷¹ manalara gelmektedir. Bu kelime, bir bed'î kavramı olarak ise "şiiirlerde beyitlerin mısralarını oluşturan kafiyelele birbiriyle denkleştirmek, nesirde ise seci kısımlarını teşkil eden lafızlar arasında uyum sağlamak olarak tanımlanmaktadır".⁷² Kelimelerin ahenkli, düzgün ve uyumlu bir şekilde bir araya getirilmesi sanatı olarak bilinen tarsî', ifadelere mana açısından zenginlik kazandırdığı gibi, lafız açısından ise güzellik katmaktadır. Örneğin İnfitâr Sûresinde geçen *وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ* "Buna göre kuşkusuz erdemliler cennete olacaktırlar; kötüler ise kesinlikle cehenneme gireceklerdir".⁷³ Âyetlerde tarsî' sanatı bulunmaktadır. Nitekim bu surede geçen *وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ* ifadesinde yer alan lafızlar ile *وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ* ifadesinde yer alan sözler birbirine denk olduğu gibi âyetlerin sonlarında yer alan kelimeler de birbirine muvafıktır.

Zünnûn el-Mısırî, şiiirlerinde manayı zenginleştiren ve lafzı güzelleştiren edebi sanatlardan tarsî' sanatı da kullanmıştır. Nitekim o, kulların Allah ile olan bağlantısından söz eden kâmil bahrinden olan şu beytinde tecrîd sanatıyla birlikte tasrî' sanatı da kullanmıştır:

عَجَبًا لِقَلْبِكَ كَيْفَ لَا يَتَصَدَّعُ ... وَلِرَبِّكَ جَسْمُكَ كَيْفَ لَا يَتَضَعُّعُ

"Senin kalbinin yarılmadığına ve vücudunun yıkılmadığına şaşırdım".⁷⁴

Bu beyitte aynı vezinle gelen kelimeler ve mısraların sonunda kullanılan ahenkli ifadeler, beytin estetik yönünü güçlendirdiği gibi kulağa hoş gelen bir ritim de oluşturmaktadır. Kafiye ve ses uyumunun oluşturduğu bu ritim, okuyucunun dikkatini çekmekte ve beyte zarafet kazandırmaktadır.

Sonuç

Zühd ve tasavvuf yönüyle meşhur olan Zünnûn el-Mısırî, zühd ve tasavvufa dair verdiği öğütlerle beraber şiiir de söylemiştir. Onun şiiirleri genel olarak tasavvufa dair biyografi, tabakat ve tarih kitaplarında dağınık bir şekilde kesitler halinde yer almaktadır. Şiiirlerinde tasavvufıla ilgili kavramları, özellikle Allah sevgisi, haşyetu'l-lah marifet, tevhit ve zühd gibi konuları edebî sanatlarla derinlemesine işlediği görülmüştür. Zünnûn el-Mısırî, zühd ve tasavvufıla ilgili düşüncelerini geniş bir coğrafyaya ulaştırmak için Arapçanın edebî gücünü ustalıkla kullanmıştır. Özellikle de marifet, tevhit ve zühd gibi tasavvufun temel kavramlarını estetik bir üslupla ifade etmiştir.

Zünnûn el-Mısırî'nin, zühd ve tasavvufıla ilgili söylediği şiiirlerinde Arap diline ait edebi sanatları etkin bir şekilde kullandığı anlaşılmıştır. Onun edebi sanatlardan özellikle

⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisân'l- 'Arab*, 8/125.

⁷¹ Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, 21/93.

⁷² Kudâme İbn Kudâme Ebû'l-Ferec b. Cafer el-Bağdâdî, *Nakdu's-şi'r* (İstanbul: Matba'atu'l-Cevâ'ib, 1302/1885), 11; Düsûkî, *Hâşiyetü'd-Düsûkî 'ala Muhtasari'l-meânî li Sa'diddîn el-Teftazânî*, 4/204; el-İsferâyînî, *el-Atval şerhü Talhisi'l-Miftâhi'l-'ulûm*, 2/473; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğati fi'l-beyânî ve'l-meânî ve'l-bedî*, 332.

⁷³ İnfitâr, 82/13-14.

⁷⁴ İsfahânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, 9/377.

anlama güzellik katan tıbâk sanatı ve fasılalar arasındaki uyumu sağlayan, metne estetik bir ahenk kazandıran, kelamın anlamını zenginleştirirken, ses düzeniyle dinleyiciyi etkileyen seci' sanatını etkili bir şekilde kullandığı tespit edilmiştir. Özellikle mizahî konularda okuyucunun hoşuna giden, divan ve halk edebiyatında geniş bir ilgi gören cinâs sanatına başvurmuş, inanç ve düşüncelerin akli ve nakli delillerle ispat edilmesi hususunda estetik bir üslup kullanmakla beraber kelâm ilmiyle ilgili meselelerin derinlikle anlaşılmasını sağlayan el-mezhebu'l-kelâmî sanatını da kullandığı görülmüştür. Zünnûn el-Mısırî'nin, şiirlerinde edebi sanatlardan cümle unsurlarının kuruluş ve dizilişiyle ilgili bir sanat olan, cümlenin anlamına güzellik katan el-leffu ve 'n-neşr sanatını kullanmış, anlama güzellik katan, bedi' sanatlarından olan birçok edebi sanatın temelini teşkil eden mübalağa sanatına da başvurduğu anlaşılmıştır. Onun, şiirlerinde edebi sanatlardan lafzı güzelleştiren ve manayı güçlendiren iktibâs, sözü güzelleştiren iftinân, anlama güzellik katan ve lafızları güzelleştiren istihdâm, manayı zenginleştiren ve sözleri süsleyen tecrîd, şiirlerde beyitlerin mısralarını oluşturan kafiyeleleri birbiriyle denkleştiren, nesirde ise seci kısımlarını teşkil eden lafızlar arasında uyum sağlayan tasrî' gibi edebi sanatları da etkin bir şekilde kullandığı tespit edilmiştir. Zünnûn el-Mısırî'nin şiirleri, yalnızca tasavvufî öğretiler içeren metinler değil, aynı zamanda Arapçanın estetik potansiyelini en yüksek düzeyde kullanan edebî ürünler olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda onun şiirleri, tasavvufun yalnızca felsefî boyutunu değil, aynı zamanda duygu ve estetik yönünü de derinleştiren bir işlev gördüğü müşahade edilmiştir. Ayrıca onun şiirlerinde elde edilen veriler, onun Arapçayı yalnızca bir iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda bir irşat ve hikmet vasıtası olarak da kullandığı göstermiştir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	turkiyeilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları (Makale Çift veya Üç Yazarlı olduğu taktirde)	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Veri Toplanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Veri Analizi: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkiyeilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions (If the article is written by two or three authors)	Design of Study: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Acquisition: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Analysis: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Writing up: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Submission and Revision: 1. Author (%60), 2. Author (%40)

Kaynakça | References

Bâherzî, Alî. Ebu'l-Hasan b. Hasan b. Alî b. Ebî et-Tayyib el-. *Dimyetu'l-kasr ve asretu ehli'l-kasr*. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1414.

Bolelli, Nusrettin. *Belâgat (beyân-me'ânî-bedi' ilimleri)*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 14. Basım, 2003.

Canbaz, Büşra. *Zünnûn el-Mısırî'nin Tasavvuf Anlayışı*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi: Yalova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Cevheri, Ebû Nasr b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-luga ve sihâhu'l-Arabiyye*. ed. Ahmed Abdulgaffûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-Melâyîn, 1987.

Cevzî, Abdurrahmân. Ebu'l-Farac Cemâluddîn b. Alî b. Muhammed el-. *es-Sebât inde'l-memât*. ed. Abdullâh el-Leysî el-Ensârî. Beyrut: Muessesetu'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1406.

Düsûkî, Muhammed b. Arefe. *Hâşiyetü'd-Düsûkî 'ala Muhtasari'l-meânî li Sa'diddîn el-Teftazânî*. ed. Abdulhamit Henâvî. 1 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.

Hâşimî, Ahmet b. İbrahim b. Mustafa. *Cevâhiru'l-belâgati fi'l-beyânî ve'l-meânî ve'l-medî*. ed. Dr. Yusuf sumeylî. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2005.

Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed. Ebû Bekr b. Alî b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*. ed. Beşşâr Avvâd. Lübnan: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002.

İbn Asâkir, Alî. Ebu'l-Kâsım b. el-Hasen b. Hibbetillâh ed-Dimaşkî. *Târîhu Dimaşk*. ed. Ömer b. Gurâme el-Umrevî. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 2015.

İbn Ebî'l-İsba', Abdulazîm. b. el-Vâhid b. Zâfer el-Udvânî el-Mısırî. *Tahrîru't-tahbîr fi sinâati's-şiiiri ve'n-nesr ve beyânî i'câzi'l-Kur'ân*. ed. Hifnî Muhammed Şeref. Mısır: Lecnetu İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 2012.

İbn Kudâme, Kudâme, Ebû'l-Ferec b. Cafer el-Bağdâdî. *Nakdu's-şî'r*. İstanbul: Matba'atu'l-Cevâ'ib, 1302/1885.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyi'î. *Lisân'l-'Arab*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993.

İbnu'l-Mulakkın, Ömer. Ebu'l-Hafs Sirâcuddîn b. Alî b. Ahmed el-Mısırî. *Tabâkâtü'l-evliyâ*. ed. Nûruddîn eş-şerîbe. Kahire: Mektebetu'l-Hânî, 1994.

İsfahânî, Ahmed. Ebû Nu'aym b. Abdillâh b. İshâk. *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. Kahire: Matba'atu's-Seade, 1974.

İsferâyînî, İbrâhîm b. Muhammed el-İsâm el-. *el-Atval Şerhü Talhîsi Miftâhi'l-'ulûm*. ed. 'Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.

Kazvînî, Abdülkerîm. Ebu'l-Kâsım b. Muhammed b. Abdülkerîm er-Râfi'î. *el-Emelî eş-şârihe li müfredâtü'l-Fâtîhe*. ed. Muhammed Bekr Zehrân. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse li'n-Neşr ve't-Tiba'a, 2011.

Kazvînî, Muhammed. Celâluddîn b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed b. Muhammed Hatîb. *el-İdâh fi ulûmi'l-belâga el-ma'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-ilmîyye, 2003.

Mehdâvî, İmân Kemâl Mustafa. "es-Süretu's-ş-i'riyye fî ş'i'ri Zinnûn el-Mısırî", *İslami Araştırmalar Dergisi* 2011/24 (2011), 31-48.

Muhammed, Ahmed kâsım - Dîb, Muhyuddîn. *Ulûmu'l-belâga el-bedi' ve'l-beyân ve'l-meânî*. Lübnan: el-Muessetu'l-Hadîse li'l-kitâb, 2003.

Muhtâr, Ahmed - Ömer, Abdulhamîd. *Mu'cemu'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-mu'âsire*. Kahire: Âlemu'l-Kutub, 2008.

samî, Muhammed b. Aydemir el-Musta'. *ed-Durru'l-ferîd ve beytu'l-kâsîd*. ed. Kâmil Süleymân el-Cebbûrî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2015.

Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. 'Alî es-Sekkâkî el-Harzemî el-Hanefî es-. *Miftâhu'l-'ulûm*. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2. Basım, 1987.

Suyûtî, Abdurrahmân, Ebû'l-Fadl Celâlüddîn b. Ebî Bekr. *Ukûdu'l-Cummân fî ilmi'l-me'ânî ve'l-beyân*. Kahire: Daru'l-İmâm Müslim, 2012.

Şellâl Hüseyin el-Kaysî, Mahmût. *Şi'ru Zinnûn el-Mısırî*. ed. İmân Kemâl-Mustafa el-Mehdâvî. Irak: Câmîatu'l-İslâmiyye Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, t.y.

Tosun, Necdet. "Zünnûn el-Mısırî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/575-576. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2013.

Zebîdî, Muhammed. Murtedâ el-Huseynî. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. ed. Grup. Kuveyt: Vizâretu'l-İrşâd ve'l-Enbâ, 1965.

Zehebî, Muhammed. Ebû Abdillâh Şemsuddîn b. Ahmed b. Osman b. Kây mâz. *el-Arş li'z-Zehebî*. ed. Muhammed b. Halîfe b. Alî et-Temîmî. Medine: İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmîati'l-İslâmiyye, 2003.

Zehebî, Muhammed. Ebû Abdillâh Şemsuddîn b. Ahmed b. Osman b. Kây mâz. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtî'l-meşâhîri vel-a'lâm*. ed. Beşşâr Avvâd. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003